

XIV – XVI. YÜZYILLARDA TOKAT CAMİ VE MESCİDLERİ

Ahmet Şimşirgil*

Özet

Tokat Osmanlı idaresine girdikten sonra cami, mescit, imaret, han ve çeşme gibi dinî, sosyal ve kültürel binalarla donatılmaya başlandı. Bu vakıf binaların tarihleri incelendiğinde bunlardan en meşhurlarının 15-16 yüzyıllarda inşa edildiği görülür. Tokat, Osmanlı yol sisteminde önemli geçiş noktasında yer aldığından dolayı, binaların çoğalmasında Tokat'ın ekonomik gücü önemli bir rol oynamıştır. 1455'te mevcut 48 Müslüman mahallesinden 30'unun cami ve mescit isimleri taşıması şehrin kültürel kimliğinin göstergesidir. Bu makalede camiler, mescitler ve bu dinî binalara tahsis edilmiş vakıflar yeniden gözden geçirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Evkaf, Osmanlı, Müslümanlar

Abstract

Mosques and Masjits in Tokat City in the XIV-XVIth Centuries

After it came under Ottoman rule, Tokat began to be adorned with religious, social, and cultural works such as mosques, small mosques (masjits), small dervish lodges (zaviye), kitchens which served free food to the poor and the others (imarets), hotels and fountains. As charity buildings foundation dates are examined, it seems that most prominent ones were built in the 15th and 16th centuries. Since Tokat was located on an important intersection point with in the Ottoman road system, its economic power played a significant role in increasing these works. That 30 of 48 Muslim quarters, which existed in 1455, were named mosques and masjits names is a clear reflection of the city's cultural identity. In this article, the mosques and masjits and charity institutions allocated to these religious places will be reviewed.

Key-words: Tokat, Awqaf, Ottoman, Muslims

Bu havası hoş şehrin dört tarafında bahçe ve bostanlar içerisinde sular akar. Bu bahçelerde bülbüllerinin ötüşü insan ruhuna ayrı bir ferahlık verir. Meyveleri lezzetli ve latif olup, her tarafa hediye olarak gönderilir. Tatlılık ve tazeliği o derecededir ki birkaç gün dursa lezzetinden hiçbir şey kaybetmez. Çeşit çeşit ağaçlarla müzeyyen her bağında birer köşk, havuz ve fıskiye var. Halkı zevk ehlidir. Gariplerle dostturlar, kin tutmaz, hile bilmez, deryâdil, alim ve halim-selim adamlardır. Herkes hakkında iyi düşünür ve herkesle iyi geçinirler. Çoğu tüccar olduklarından hayır

* Doç.Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi.

*yapmaya pek heveslidirler. Cami, saray köşk ve imaretleri o kadar metin ve güzel olur ki görenler hayran kalırlar. Bu şehrin yapılarındaki güzellik ancak Halep şehrinde olabilir. Her geçen gün biraz daha mamur olan şehir alimlerin konağı, fazılların yurdu ve şairlerin yatağı olmuştur.*¹

Ünlü seyyahımız Evliya Çelebi Tokat ahalisini ve şehrini bu ifadelerle tanımlamaktadır. Tokat şehrinin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatı derinlemesine incelendiğinde bu sözlerin hiç de abartılı olmadığı ve gerçeğin tam ifadesi olduğu açık bir biçimde görülmektedir.

Muhakkak ki halkının hayırsever, cömert ve sair özelliklerinin yanında ekonomik bakımdan rahat bir hayat sürmeleri de bu gelişme de mühim rol oynamıştır. Zira Tokat halkı şehirlerinin uluslar arası transit yolları üzerinde yer almasının verdiği avantajlardan istifade etmeyi bilmiş ve Osmanlı şehirlerinin pek azında rastladığımız bir çeşitlilik içinde değişik sınıflarında faaliyet göstererek² zengin ve müreffeh bir hayata ulaşmıştır. İşte aktif bir ticari faaliyetin merkezi oluşu Tokat'a ekonomik refahın ötesinde dini, sosyal ve kültürel eserlerin de cömertçe sergilendiği bir şehir ünvanını kazandırmıştır.

Nitekim Tokat'ta XV. asırda sekiz cami, elli mescit, on beş medrese ve pek çok zaviye, imaret, hangah ve muallimhane bulunuyordu.³ Biz bu makalede Tokat'ta XIV - XVI. yüzyıllardaki cami ve mescitleri vakıfları ile ortaya koymaya çalışacağız.

Bilindiği üzere bir ibadet yeri olarak "Cuma" ve "Bayram" namazlarının kılındığı ve bu sebeple hutbe okunması için minberi olan büyük yapılara câmi denilmektedir. Camiler aynı zamanda Türk şehirciliğinin en mühim unsurudur. Mahalle biriminin merkezidir. Genellikle her biri bir mahalleye adını vermiş olan cami ve mescitler çoğunlukla yaptırımların adını taşımaktadır.

Mescitler ise cuma ve bayram namazları dışında diğer ibadetlerin yapıldığı, hutbe okunmadığı için minberi olmayan yapılardır. Bunlar ekseriya mahalle aralarında ahşap olarak inşa edilmiş küçük mabetler durumundadır.⁴ Tahrir defterlerine göre Tokat'ta yaklaşık olarak sekiz cami ve elli adet mescit bulunuyordu. Cami ve mescitlerin bütün ihtiyaçları banilerinin ve ayrıca mahalle halkının tahsis ettikleri vakıflardan karşılanıyordu.

¹ Evliya Çelebi 1314, 69.

² Bk. Genç 1998, 35-36; Şahin 1988, 287-308; Şimşirgil 1995, 187-210.

³ Arşiv belgelerine dayalı Tokat vakıfları ile ilgili çalışmalara örnek olarak; Kucur 1993; Şimşirgil 1990; Şimşirgil 1992, 227-242; Açıknel 2001, 229-263, gösterilebilir.

⁴ Cami ve mescid hakkında geniş bilgi için bk. Eyice, "Mescid", *İslam Ansiklopedisi* (= *İA*), VIII, 101 vd.; Arseven 1966, 1308

Sultan Murad Han Camii:

Bugün Cami-i Kebir ve Ulu Cami adları ile anılan cami, aynı adı taşıyan mahallede (Cami-i Kebir mahallesi) yer almaktadır.⁵ Caminin doğu cephe kapısı üstündeki mermer kitabeden, 1090/1678 tarihinde Sultan IV. Mehmed (1648-1678) zamanında yapıldığı zannolunmakta⁶ ise de yine kitabede görülen “Çün bu cami oldu cedit” ifadesi caminin bu tarihte ilk defa olarak yapılmadığını ve bunun tamir tarihi olduğunu ortaya koymaktadır.⁷ Buradan hareket eden araştırmacılar caminin bulunduğu mahalle, plan şemalarına veya büyüklük durumuna göre tarihlendirmeye çalışmış ve ilk inşa tarihini Selçuklulara hatta Danişmendli devrine kadar götürmüşlerdir.⁸

Oysa bölgenin ilk tapu-tahrir ve evkaf defterleri caminin banisine ve ilk inşasına dair önemli ipuçları vermektedir. 1455 tarihli ilk tahrir defterinde Tokat'ta *Mescid-i Sultan* adıyla bir mahalle kayıtlıdır.⁹ Bu mahallenin adı 1485 tarihli tahrirde *Cami-i Sultan Murad* adıyla geçmiştir.¹⁰ 1520,1554, ve 1574 tarihli tahrirlerde ise mahallenin adı, *Cami-i Kebir Sultan Murad Han* şeklinde görülmektedir.¹¹ Bu ifadelerden Sultan II. Murad Han'ın Tokat'ta bir cami yaptırdığı ve mahallenin de bu cami adını aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonra 1574 tarihli Evkaf defterinde caminin vakıfları ile ilgili kaydın başında yer alan *Vakf-ı Cami-i Merhum Sultan Murad Han aleyhırrahme ve'l-gufran der nefsi Tokat. Ulu cami demekle meşhurdur* ibaresi¹² bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.¹³

Moloz ve kesme taşlardan yapılmış olan cami derinlemesine dikdörtgen planlı, üç sahnalı harim ile bunun doğu ve batısındaki son cemaat yerlerinden oluşur. Üzeri kırma çatıyla örtülü olan caminin kuzey-batı köşesinde minaresi yer almaktadır.¹⁴

Birinci Dünya savaşında asker iskan edilen cami daha sonra kendi haline terk edilerek harap bir vaziyete düşmüştür. 1950 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarım gören cami bugün ibadete açıktır.

Caminin Vakıfları ve Görevlileri :¹⁵

Tokat'daki gayr-i müslimlerden alınan cizyenin bir kısmı, yılda 1440 akçe olup cami hatibinindir.

⁵ Tapu-Kadaastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (=TK.KKA), *Evkaf Defteri*, nr. 583, 28b.

⁶ H. Edhem 1331, 753.

⁷ Yavi 1986, 79; Erdemir 1987, 298.

⁸ Bk. Baykara 1987, 291-294; Erdemir 1987, 298-300; Uysal 1987, 356-360.

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), *Tahrir Defteri* (=TD) 2, 13.

¹⁰ BOA, TD 19, 6.

¹¹ BOA, TD 79, 6; TD. 287, 6; TK.KKA, TD 14, 142a.

¹² *Evkaf Defteri* 583, 28 b.

¹³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Şimşirgil 1991, 16-18.

¹⁴ Uysal 1987, 356-360.

¹⁵ *Evkaf Defteri* 583, 28b.

Serpin köyü (Turhal kazasına bağlı) malikane hissesinin beşte biri tevliyet hissesi olarak kadılara, geri kalan 14 sehinden iki sehimi ise hatibe verilmektedir.

Bir hane ve bir bahçe zemini camiye vakıf edilmiş ancak mezkur yerlere müteveffa Ali Paşa¹⁶ camii şerif bina ettirmiş olduğundan bir senede üç yüz beş akçe kira tayin etmiştir. Bu kira her yıl Ali Paşa evkafından, Murad Han camiinde hatib olanlara verilmektedir.

Terziler çarşısında yedi dükkan, senelik kirası 840 akçe olup cami hatibine verilmektedir.

Minare çarşısında beş dükkan, senelik kirası 288 akçe olup cami imamına verilmektedir.

Baba Ali tarafından vakfedilen 2000 akçenin ona on bir üzerinden murabahası imamlara ayrılmıştır.

Tuti Hatun tarafından vakfedilen 2000 akçenin murabahası yine imamlara ayrılmıştır.

Bezzazlar çarşısında iki dükkan, senelik kirası 288 akçe olup camiiin müezzine verilmektedir.

Senelik kirası 30 akçe olan bir boyahane zemini geliri de müezzine ayrılmıştır.

Camiin hatiplik görevi berat ile Mevlana Mahmud, imamet görevi ise Mevlana Ruhi üzerinde bulunuyordu.

Meydan Camii (Hatuniye)

Camiî, adını almış olduğu Meydan mahallinde Sultan II. Bayezid tarafından validesi Gülbahar Hatun namına 890/1485 yılında yaptırılmıştır.¹⁷ Bu sebeple *Hatuniye Camii* olarak da kayıtlarda geçmektedir. Ayrıca camiiin yanındaki medreseye de Gülbahar Medresesi denilmekte idi.¹⁸ Cami yanındaki medrese ve imaretiyle bir külliye teşkil etmekteydi. Fakat medrese ve imareten bugüne birkaç duvar parçası ve harabeden başka bir şey kalmamıştır.¹⁹

Tek kubbeli ve kare planlı olan caminin doğusunda ve batısında birer tabhane odası yer almaktadır. Caminin son cemaat mahalli beş bölmelidir. Geç dönemde kuzeyindeki avlunun ortasına bir de şadırvan eklenmiştir. Caminin kapısı gayet müsenna (sanatlı) olarak beyaz ve renkli mermer ile inşa ve kapının üstü istalaktitlerle süslenmiştir.²⁰ Ağaç kapıyı çevreleyen sarı ve siyah renkli mermerlerden yapılmış kemerin üzerinde Arapça yazılmış kitabe yer almaktadır.²¹ Cami duvarları, minaresi ve mescidler kireç taşından, tromplu kubbesi tuğladan örülmüştür. Son cemaat yerindeki

¹⁶ Ali Paşa hakkında adına yaptırmış olduğu camii bahsinde bilgi verilecektir.

¹⁷ Gökbilgin, "Tokat", 410.

¹⁸ Camii yanında kargir ve tek katlı olarak inşa edilen medrese paye bakımından 966/1558-59'dan öncelere kadar 30'lu iken 976/1568-69'dan önce 40'lular arasında çıkmıştı. Atai 1268, 123, 160.

¹⁹ Medrese hakkında bk. Baltacı 1976, 134; Uzunçarşılı 1927, 30.

²⁰ Edhem 1331, 743.

²¹ Kitabelerin tam metni için bk. Uzunçarşılı 1927, 30; Edhem 1331, 744-745.

bronz çemberli altı sütun mermerdir. Mihrab ve minberi de mermerden yapılmış olan caminin, iyi ışıklandırılmış bir mekanı ve kubbesinde boya süslemeleri vardır.

Birkaç defa eski zelzelelerden hasar gören camii, özellikle 1939 zelzelesinde büyük hasara uğramıştır. Halkın ve devletin yardımlarıyla restore edilen ve 1953 yılında ibadete açılan²² Meydan Camii, Tokat'ta yapılan en güzel Osmanlı eserlerinden biridir.

Evkaf defterinde camiye ait vakıf kaydına rastlanmamıştır. 1080/1669 tarihinde Hatuniye evkafı gelirleri senelik olarak toplam 163.620 akçe olup bunun 121.860 akçesi cami, medrese ve imaret hizmetlerine kalanın ise zahire ve diğer ahım işlemlerinde kullanıldığı görülmektedir.²³

Takyeciler Camii

“Takekciler” ve “Tekyeciler” adıyla da anılan caminin²⁴ 1576 tarihli evkaf defterinde ise “Cami-i Hatun” ve “Takyeciler” şeklinde kaydedildiği görülmektedir.²⁵ Bu durum Takekciler ve Tekyeciler adlarının halk dilinde anıldığı gibi yazıldığı veya yanlış okunuştan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Nitekim Evliya Çelebi de cami için “Attarlar içinde Takyeciler Camii; yüksek kubbeler, uzun minare ve mavi kurşunla örtülü mamur bir camidir” ifadesini kullanır.²⁶

Caminin inşa kitabesi mevcut olmadığı için yapılış tarihi kesin olarak belli değildir. Fakat yapı plan itibarıyla XV. yüzyıldaki çok kubbeli Osmanlı camileriyle paralellik göstermektedir.²⁷ Oktay Aslanapa da camiyi XV. yüzyıla tarihlendirmektedir.²⁸ Caminin güney duvarının bedestene doğru olan köşesinde 1288/1871-72 tarihli bir tamir kitabesi bulunmaktadır.²⁹ Ayrıca caminin 1939 depreminden sonra ve son olarak da 1964-65 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir gördüğü³⁰ bilinmektedir.

Camide moloz ve kesme taştan yapılmış mekan ve kolonlar üzerinde dokuz kubbe bulunmaktadır. Tamirler esnasında duvarlar ve desteklerin bir kısmı yenilenmiş olmakla birlikte ana şemanın değişmediği anlaşılmaktadır. Caminin kesme taştan yapılmış ve tamir görmüş kısa bir minaresi vardır. Şadırvan havuzu orijinaldir. Ahşap kontürüksiyon ve çatısı sonradan yapılmıştır.³¹

²² Yavi 1986, 73.

²³ TSA, D. 1789.

²⁴ Acunsal 1947, 83; Uysal 1987, 337.

²⁵ *Evkaf Defteri* 583, 29 a.

²⁶ *Seyahatname*, V, 58.

²⁷ Uysal 1987, 342-343.

²⁸ Diez 1955, 311.

²⁹ Yavi 1986, 80.

³⁰ Uysal 1987, 337.

³¹ Diez 1955, 311.

Evkaf defterine göre caminin vakıfları ve hizmetlileri ise şu şekildedir.³²

Vakıfları:

Turhal kazasına bağlı Dazımına köyünün³³ malikane hissesi dörtte üçü.

Cami-i şerif havalisinde İğneciler çarşısında kırk üç dükkan. Senelik kira bedeli 5544 akçe.

Hatiplik görevi günde 4 akçe ile Mevlana Abdullah üzerindedir.

İmamet görevinde günde 1 akçe ile Seyyid Kasım bulunmaktadır.

Nezaret görevi günde 1 akçe ile Mustafa üzerindedir.

Cuma ve vakit namazları müezzinleri iki nefer olup her birine birer akçe ve sala müezzini Himmet'e günde bir akçe verilmektedir.

Reisi'l huffaz Hafız Mehmed'e günde iki akçe, beş nefer olan hafızlara ise birer akçe ödenmektedir.

Hitanet (sünnetçi) görevinde ise günde bir akçe ile Mevlana Hasan bulunmaktadır.

Melik Camii (Garibler Camii)

Camiye evkaf defterinde *Melik Danişmend Gazi Mescidi*,³⁴ tapu-tahrir defterlerinde *Cami-i Melik*,³⁵ halk arasında ise *Garibler Camii* denilmektedir. Tokat'ın en eski camilerinden olup Pazarcık mahallesinde, Danişmend Gümüştekin Ahmed Gazi tarafından 1074 yılında yaptırılmıştır.³⁶ Buna rağmen caminin bir Hıristiyan mabedinden camiye çevrilmiş olabileceği de sanılmaktadır. Çünkü cami İlanlılar ve Osmanlılar dönemlerinde birkaç defa tamirden geçirilmiş ve ilk yapıldığı zamana ait bir nişan kalmamıştır. Nitekim camideki bir kitabeye göre mihrabın 733/1332-33 tarihinde Resul b. Muhammed tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.³⁷ Evliya Çelebi ise camiden bahsederken Yıldırım Bayezid'in şehrin fethini müteakip burayı tamir ettirdiğini³⁸ söylemektedir.

Caminin son yıllarda yapılan restorasyonlar neticesinde moloz taş duvarları eski özelliğini kaybetmiştir. Orijinal minaresi XI. Yüzyıl Türk tuğla işçiliğinin güzel örneklerinden biri olup, renkli çinilerle süslenmiştir.³⁹

Evkaf defterinde mescid olarak ve Garibler adı ile zikredilen caminin vakıfları ve görevlileri şu şekildedir:⁴⁰

Vakıfları:

³² *Evkaf Defteri*, 583, 29 a.

³³ Tapu-Tahrir defterinde ve vakıf köyün yazılı olduğu evkaf defterinde mabedin adı "Cami-i Tokat" olarak yazılmıştır. BOA, TD 387, s. 477.

³⁴ *Evkaf Defteri*, 583, 27 a.

³⁵ BOA, TD 19, 48; TD 79, 48; TD 287, 102; TK.KKKA, TD 14, 175a.

³⁶ Yavi 1986, 52.

³⁷ Cantay 1977, 26.

³⁸ Evliya Çelebi 1314, 58.

³⁹ Yavi 1986, 52.

⁴⁰ *Evkaf Defteri*, 583, 27 a.

Komanat nahiyesine bağlı Zodi köyü⁴¹ malikane gelirinin dörtte biri.

Cami-i şerif yakınında iki hane. Senelik kirası 30 akçe.

Mustafa Aęa b. Abdullah tarafından vakfedilen 3000 akçe.

Hanife Hatun binti Ali tarafından vakfedilen 2400 akçe.

Görevliler ve ücretleri:

Reisü'l-huffaza 1000 akçenin murabahası.

Dört hafız ve iki müezzine 2000 akçenin murabahası.

İmama 600 akçenin murabahası.

Hatiplere ise muayyen bir gelir bağlanmayıp Zodi köyü malikane hissesinin tasarrufu verilmiştir.

Behzat Camii

Hacı Behzat adıyla da anılan cami, Behzat çarşısında Behzat çayı yanındadır. Caminin kuzeydeki kapısı üzerinde Osmanlı sülüsüyle bir kitabesi vardır. Bu kitabeden anlaşıldığına göre cami Şirvanlı Fakih oğlu Hoca Behzad tarafından Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 942/1535-36 tarihinde yaptırılmıştır.⁴² Kapının üst çerçevesinde yer alan sonradan yazılmış kitabe ise Sultan II. Abdülhamid devrinde gerçekleştirilen 1309/1891-92 tarihli genişletmeyi anlatmaktadır.⁴³

Evliya Çelebi cami hakkında: *Kubbeli, demir pencerele, cümle imareti kurşunlu bir camidir. Her tarafı sanatla işlenmiş minber ve mihrabı ile yüksek minaresi var*⁴⁴ bilgisini vermektedir. Çeşitli tabii afetler sonucu hasar gören cami birkaç kez ve son olarak 1956 yılında tamir edilmiş ve son cemaat yeri ilave edilmiştir.⁴⁵

Evkaf defterine göre caminin vakıfları ve görevlileri ise şu şekildedir:⁴⁶

Vakıfları:

Alaca Mescid yakınında Atpazarı'nda bir zemin. Senelik kirası 240 akçe.

Yine Atpazarı'nda dört dükkan. Senelik kirası 896 akçe.

Kızıltavuk bostanı demekle meşhur bir zemin.

Görevlileri ve ücretleri:

Bir imam, yılda 900 akçe.

Bir müezzın, yılda 360 akçe.

Dört eczahan yılda 360 akçe.

Vakfın artan gelirleri ise caminin çırası ve yağı ile sair ihtiyaçlarına sarf edilecektir.

⁴¹ BA, TD 19, 48; TD 79, 48; TD 287, 102; TK.KKA, TD 14, 175a.

⁴² Uzunçarşılı 1927, 35-37; Edhem 1331, 749.

⁴³ Uysal 1987, 346.

⁴⁴ Evliya Çelebi 1314, 58.

⁴⁵ Cinlioğlu 1941, 53; Acunsal 1947, 82.

⁴⁶ Evkaf Defteri 583, 38a-38b.

Rüstem Celebi Camii

Rüstem Celebi mahallesinde bulunan cami, tapu-tahrir defterinde *Katib Rüstem Mescidi*,⁴⁷ evkaf defterinde *Rüstem Mescidi*⁴⁸ adıyla zikredilmekte olup minaresinin kısa ve güdük bir yapıda olması dolayısıyla da *Güdük Minare Camii* diye şöhret bulmuştur.⁴⁹ Caminin kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Planı ve batı cephesindeki süslemelerden hareketle XV. yüzyıl eserlerinden olacağı kabul edilmektedir. Nitekim caminin süsleme kompozisyonlarına başta Bursa Yıldırım Medresesi olmak üzere erken Osmanlı dönemi eserlerinin pek çoğunda rastlanmaktadır.⁵⁰

Rüstem Celebi Camii, ortada büyük bir kubbe ile bunun doğusunda ve batısında eşdeğerde ikişer küçük kubbenin örttüğü küçük yapıli bir mabeddir. Güney cephesinin batı tarafında duvara bitişik olarak minare gövdesinin yarısından yukarısının yenilenmiş olduğu göze çarpmaktadır. Cami kubbelerinin üstü, kiremitli ahşap bir çatıyla örtülüdür. Minberi ahşaptır. Binada genel olarak moloz taş ve tuğla kullanılmıştır.⁵¹

Caminin vakıfları ve görevlileri ise şu şekildedir:⁵²

Vakıfları:

Atpazarı'nda altı dükkan. Senelik kira bedeli 636 akçe olup cami imamına verilmektedir.

Rüstem celebi mahallesinde yedi hane. Senelik kira bedeli 54 akçe olup cami imamınıdır.

Kışlak civarında senelik kirası 20 akçe olan bir bahçe ve derbent yakınında bir parça zemin geliri camide imam olanlara ayrılmıştır.

Cami civarında bulunan bir hane imama oturması için tahsis edilmiştir.

Kazabad nahiyesine bağlı Kağay köyü⁵³ malikane hissesinin yarısı camiye vakıftır.

Camide imamlık görevini günde 3 akçe ile Mevlana Mesud yürütmektedir.

Ali Paşa Camii

Yaş meydan mahallesinde bulunan camii, Sultan II. Selim zamanında Ali Paşa tarafından 1572 yılında yaptırılmıştır.⁵⁴ Ali Paşa'nın kimliği hakkında değişik görüşler mevcuttur. Mehmed Süreyya, Tokat'taki camii yaptıranın Temerrüd Ali Paşa olduğunu ve 978 (1570-1571)'de vefat ederek Şeyh-i ekber türbesine defnedildiğini söylemektedir.⁵⁵ Uzunçarşılı ise camii yaptırın ve Kemer Ali Paşa diye meşhur olan Ali

⁴⁷ BOA, TD 19, 101.

⁴⁸ *Evkaf Defteri* 583, 26 .

⁴⁹ Acunsal 1947, 82.

⁵⁰ Demiriz1979, 435.

⁵¹ Uysal 1987, 326.

⁵² *Evkaf Defteri*, 583, 26 b.

⁵³ BOA, TD 19, 101; TD 79, 185; TD 287, 261; TK.KKA, TD 14, 267a.

⁵⁴ Cinlioğlu 1941, I, 53; Yavi 1986, 77.

⁵⁵ Ali Paşa'nın Erzurum beylerbeyi iken vefat ettiği arşiv vesikalarında belirtildiği halde (BOA, *Mühimme* VI, 418), M. Süreyya onun son olarak 976 (1568-69)'da Sivas ve 977 (1569-70)'de ikinci defa olmak üzere Şama valiliğinde bulunduğunu belirtmektedir (M.Süreyya 1311, 500).

Paşa'nın cami yanındaki türbede medfun olduğunu yazar.⁵⁶ Türbede Ali Paşa ile oğlu Mustafa Bey'in ve bir de Ali Paşa'nın refikasının kabirlerinin yer aldığı belirtilmektedir. Ancak bunlardan yalnızca Mustafa Bey'in kabrinde kitabesi olup buradaki “nesl-i Bayezid” ifadesinden de Ali Paşa'nın Kanuni'nin oğlu Şehzade Bayezid'in damadı olduğu iddia edilmektedir.⁵⁷

Netice olarak 1544-1548 ve 1563-1564 yılları arasında iki defa Erzurum beylerbeyliğinde bulunan Temerrüd Ali Paşa'nın⁵⁸ ölüm tarihi belli değildir. 1565'de Erzurum beylerbeyliğine getirilen bir Ali Paşa daha vardır ki bunun Temerrüd Ali Paşa mı yoksa başka biri mi olduğu bilinmemektedir.⁵⁹ Ancak bu Ali Paşa'nın Erzurum beylerbeyliğinde bulunduğu⁶⁰ ve bu görevde iken vefat ettiği⁶¹ ve Tokat'ta bir cami yaptırdığını⁶² gösteren pek çok arşiv belgesi mevcuttur. Buna rağmen bu Ali Paşa'nın Temerrüd Ali Paşa olup olmadığı ve şehzade Bayezid'in damadı olması durumu şimdilik karanlık kalmaktadır.

Ali Paşa camii, Hatuniye camisi ile birlikte şehirdeki en önemli Osmanlı eseridir. Kuzeyindeki türbe ve doğusundaki hamam ile birlik bir külliye halindedir. Evliya Çelebi *Koca Ali Paşa* ismi ile verdiği camii tasvir ederken, *gayet mükellef ve müzeyyen ve mamur olup cami-i selatin misali kabab-ı azime* (büyük kubbe) *ve amud-ı müntehalarla* (yüksek sütunlar) *donanmış bir camii kavidir*⁶³ demektedir.

Yontma taştan inşa edilen Ali Paşa Camii, kalın ve derin ayakların sınırladığı nişlerle genişletilmiş, tek kubbeyle örtülü kare planlı bir harim ile kuzeyindeki yedi bölmeli son cemaat yeri ve kuzey-batı köşesine bitişik minareden oluşmaktadır.⁶⁴ 1939 zelzelesinde zarar gören cami Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir ettirilmiştir.

Ali Paşa'nın, camiinin doğusunda yer alan ve cami ile beraber 1572 yılında yaptırdığı bir de hamamı vardır.⁶⁵ Kadın ve erkek kısımları ayrı ve simetrik olarak yapılan hamama, bu sebeple çifte hamam adı da verilmiştir.⁶⁶

⁵⁶ Uzunçarşılı 1927, 37.

⁵⁷ Cinlioğlu 1941, 53-54.

⁵⁸ Aydın 1998, 93-95, 159-162.

⁵⁹ Kanuni'nin ölümünde Erzurum beylerbeyi olan bu Ali Paşa'nın Erzurum'da 974/1566-1567 tarihinde yaptırdığı kitablesiz bir camii bulunmaktadır. Bk. Aydın 1998, 162.

⁶⁰ BOA, Kamil Kepeci (=KK), *Rûûs* 74, 431; BOA, *Mühimme* VI, 418; BOA, *Mühimme* XXV, 49; BOA, *Mühimme* V, 160.

⁶¹ 10 Safer 980/22 Haziran 1572 tarihli bir hükümde Erzurum beylerbeyisi Ali Paşa'nın vefat ettiği ve yerine Bağdat beylerbeyisi Murad'ın tayin olduğu ve o gelinceye kadar Erzurum'u muhafaza etmesi ve Ali Paşa'nın Sultanın eşyasından gayrı muhalefiyatını zapt ettirmesi hakkında Pasin beyine buyurulmaktadır. BOA, *Mühimme* XIX, 25, 117.

⁶² BOA, *Mühimme* XXI, 25-25; *Mühimme* XXV, 117.

⁶³ Evliya Çelebi 1314, V, 58.

⁶⁴ A. Cemal 1932, 70-71; Uysal 1987, 347.

⁶⁵ Yavi 1986, 75.

Ali Paşa Camii'nin vakıfları ile ilgili olarak evkaf defterinde herhangi bir kayda rastlamadık. Yalnız 23 Mayıs 1573 tarihli Tokat kadısına gönderilen bir mühimme kaydında Erzurum beylerbeyisi müteveffa Ali Bey'in vakfettiği 15.000 florinin sağlam bir kefile verilip zayi olmasına meydan verilmemesi emredilmektedir.⁶⁷ Yine aynı tarihli başka bir hükümde ise Ali Bey'in vakfetmiş olduğu bu 15.000 flori ile bir kervansaray yapılması istenmektedir.⁶⁸ Kervansarayın inşa edilip edilmediğine dair bir bilgi ise şimdilik elimize geçmemiştir.

Hamza Bey Mescidi

Çekenli mahallesinde bulunan mescid, etrafında yer alan zaviye, türbe ve imaret ile beraber bir külliye teşkil etmektedir. Kapısı üzerindeki kitabeden mescidin Çelebi Mehmed'in Amasya'da hükümet sürdüğü zamanda, 815/1412 yılında Nureddin Hamza Bey b. Biçar tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁹ Kitabede ayrıca külliyeye ait vakıflar da zikredilmektedir. Mısır ve Suriye'deki eserlerde pek çok görülen bu adete Anadolu mabetlerinde pek rastlanmamaktadır. Bunun vakfiyenin zayi olması veya tahrip edilmesi veyahut yırtılması ihtimaline binaen yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁰

Evliya Çelebi Tokat'taki eserlerden bahsederken Hamza Bey Camii ve Hamza Bey tekkesi diye iki yerden bahsetmekte⁷¹ fakat bunlar hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir.

Hamza Bey mescidi moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. XIX. yüzyılda mescid barok stili bir kargir bir cephe ile örtülmüştür. Günümüzde orijinal balkonu, avadanlık kapısı ve çeşmeler tamamen yıkılmıştır. Orijinal minaresi korunmuş olmakla birlikte avlu duvarının yıkılmasıyla minare mescitten ayrı kalmıştır.⁷²

Evkaf defterine göre mescidin vakıfları ve görevlileri şu şekildedir:⁷³

Kazabad nahiyesine bağlı Kal'acık köyü⁷⁴ malikane hissesinin yarısı.

Han-ı cedid (Yeni Han) civarında altı dükkan. Muhtelif kiralar ile birlikte senelik geliri 1200 akçedir.⁷⁵

⁶⁶ Evliya Çelebi 1314, V, 63.

⁶⁷ 21 Muharrem 981. BOA, *Mühimme* XXII, 15.

⁶⁸ BOA, *Mühimme* XXII, 16.

⁶⁹ Uzunçarşılı 1927, 20-23; Edhem 1331, 734.

⁷⁰ Edhem 1331, 736.

⁷¹ Evliya Çelebi 1314, V, 58-61.

⁷² Yavi 1986, 71.

⁷³ *Evkaf Defteri* 583, 29 a.

⁷⁴ BOA, TD 19, 99; TD 79, 182; TD 287, 278; TK.KKA, TD 14, 275a.

⁷⁵ Tahrir defterlerinde 8 bab dükkan ile beraber Çarşu yeri denilen yerin geliri 3000 akçe olarak görülmektedir. Bk. BOA, TD 79, 24; TD 287, 70; TK.KKA, TD 14, 155a.

Mescid için ayrılmış ve cümlesi 30 sehim olan mahsul görevlilere şu şekilde pay edilmektedir. İmama 13 sehim, cüzhana 7 sehim, çahkene 4 sehim, müezzine 4 sehim ve çeşme rakabesine 2 sehim.

Mescidin imamlık görevi Mevlana Şemseddin'e verilmiş ve ondan sonra evlatlarına şart olmuştur. Nezaret ve tevliyet görevi de imam olanlar üzerinedir.

Hamza Bey zaviyesi vakıfları ve görevlileri ise şu şekildedir.⁷⁶

Vakıfları:

Kazabad'a bağlı Kuştemur köyü⁷⁷ malikane hissesinin yarısı. 5 müd buğday, 3 müd 12 kile arpa ve nakit 200 akçedir.

Kazabad'a bağlı Kal'acık köyü malikane hissesinin yarısı. 15 müd buğday, 5 müd arpa ve nakit 400 akçedir.

Kazabad'a bağlı Zağar köyü⁷⁸ malikane hissesinin tamamı. Hasılı: 20 müd buğday.

Kazabad'a bağlı Bired köyü⁷⁹ malikane hissesinin tamamı. 15 müd buğday, 8 müd arpa ve 8400 akçedir.

Tokat nahiyelerinde yer alan çeşitli zeminlerin mahsulü. 10 müd buğday, 2 müd arpa ve nakit 100 akçe.

İplik pazarında otuz dört dükkan. Kiraları toplamı 2892 akçedir.

Balandüzân (Semer dikiciler) çarşısında yirmi dokuz dükkan. Senelik kiralaları toplamı 2892 akçedir.

Kadı Hamı adı verilen bir kervansaray, yıllık kira bedeli 8000 akçe.

Tokat nahiyelerinde çeşitli zeminler, 1730 akçe.

Tavukçu köyünde Çat adı verilen zemin, 872 akçe.

Görevliler ve ücretleri:

Mütevelli: Zaviyenin mütevveliliğini Tokat kadısı yürütmekte olup vakıf şartı gereğince kendisine mahsulün onda biri ile senede nakit 2458 akçe ve hububattan 4 müd 13 kile buğday ile 3 müd 17 kile arpa verilmektedir.

Şeyh Seydi Ali'ye, günde 5 akçe senede 6 müd buğday.

Vekil-i harca, günde 2 akçe ve senede 3 müd buğday.

Nazır Piri'ye, günde 6 akçe senede 6 müd galle.

İmama günde 3 akçe, senede 3 müd galle.

Müezzine günde 2 akçe, senede 6 müd galle.

Ferraşa günde 1 akçe, senede 3 müd galle.

Nakibe günde 2 akçe, senede 3 müd galle.

Cabiye günde günde 3 akçe, senede 6 müd galle.

Diğer cabiye günde 2 akçe, senede 3 müd galle.

Huffaz, 3 nefer, günde 3 akçe.

Katip Mustafa'ya günde 3 akçe, senede 6 galle.

Tabbaha günde 1 akçe, senede 3 müd galle.

Habbaza günde 1 akçe, senede 3 müd galle.

⁷⁶ *Evkaf Defteri* 583, 35a.

⁷⁷ BOA, TD 79, 179; TD 287, 283; TK.KKA, TD 14, 277b.

⁷⁸ BOA, TD 79, 150; TD 287, 281; TK.KKA, TD 14, 276b.

⁷⁹ BOA, TD 19, 100; TD 79, 184; TD 287, 317; TK.KKA, TD 14, 275a.

Hacı Turhan Mescidi

Eski kazancılar içinde bulunan mescid, kapısı üzerindeki kitabesinden anlaşıldığını göre 878/1473 yılında Haydar b. Mehmed el Hac Turhani tarafından yaptırılmıştır.⁸⁰ Nitekim 1576 tarihli evkaf defterinde mescid, banisinin asıl adı olan Hoca Haydar ismiyle zikredilmektedir.⁸¹ Ancak daha sonra banisinin mensup olduğu yerin (Hacı Turhan) adı ile meşhur olmuştur.⁸²

Moloz taştan yapılmış olan mescid kare mekan üzerine troplu sekizgen bir kubbe oturtulmuş küçük bir yapıdır. 1945 yıllarında büyük bir kısmı toprak altında kalmış olan mabedin etrafı açılmış ve bir duvar ile çevrilerek koruma altına alınmıştır.⁸³ Mescid boş olup bugün kullanılmamaktadır.

Mescidin vakıfları ise şu şekildedir.⁸⁴

Serracin (Eğerciler) çarşısında bir dükkan. Senelik kira bedeli 120 akçe.

Takyeciler çarşısında bir dükkan. Senelik kirası 60 akçe.

Kirpas vadisinde bir bahçe. Senelik geliri 20 akçe.

İki hane. Senelik kira bedeli 10 akçe.

Bir dükkan zemini. Senelik kirası 48 akçe.

Selçuk Hatun tarafından vakf edilen nakit 3000 akçenin murahabası müezzine ayrılmıştır.

Mescidde imam olana ayrıca günde iki akçe verilmemektedir.

Alaca Mescid

Rüstem Çelebi mahallesinde yer alan mescid, Selçuklulardan Sultan III. Alaaddin b. Feramurz zamanında, Abdülaziz b. İbrahim⁸⁵ tarafından 700/1300-1301 yılında yaptırılmıştır.⁸⁶

Mescid, Akkoyunlu Uzun Hasan kuvvetlerinin Tokat'ı yağma ve tahrip ettiği esnada tamamen harap edilmiş ve yalnızca üzerinde Selçuki kitabesinin yer aldığı minaresi kalmıştır.⁸⁷ Nitekim mescidin, kapısı üzerinde yer alan ikinci bir kitabeden esaslı bir şekilde tamir edildiği görülmektedir. 911/1506 tarihli bu kitabeye göre mescid, II. Bayezid zamanında Şah İsmail'in Tokat'a hücumu sırasında şehid düşmüş olan Abdurrahman b. Ahi Eda'nın ruhu için tamir ettirilmiştir.⁸⁸ Evliya Çelebi, *Küçük Minareli* ismiyle de zikrettiği mescidin minaresinin çok güzel olduğunu

⁸⁰ Uzunçarşılı 1927, I, 29.

⁸¹ *Evkaf Defteri* 583, 24b.

⁸² Cinlioğlu 1941, I, 50.

⁸³ Yavi 1986, 72.

⁸⁴ *Evkaf Defteri* 583, 24b.

⁸⁵ Adı geçen şahıs Sultan II. Alaaddin Keykubad zamanında istifâ (bir nevi defterdarlık) görevinde bulunuyordu. H. Edhem, "Anadolu'da İslami Kitabeler", s. 638.

⁸⁶ Uzunçarşılı 1927, I, 13-15.

⁸⁷ Cinlioğlu 1941, I, 51.

⁸⁸ Uzunçarşılı 1927, I, 33; Cinlioğlu 1941, I, 51.

belirtmektedir.⁸⁹ Gerçekten de mescidin, Selçuklular zamanından kalma orijinal minaresinin işçiliği dikkat çekicidir.

Mescidin avlusunda, Alaca çeşme adıyla bir de çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin mermere kazılmış olan kitabesinden Selçuklu hükümdarı III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266-1284) zamanında Kara Arslan adında birisi tarafından 681/1282’de yapıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁰

Mescidin vakıfları ise şunlardır:⁹¹

Alaca Mescid yakınında senelik kiralari toplamı 200 akçe olan yedi dükkan.

Hallaccılar (Pamukcular) çarşısında iki dükkan. Senelik kira toplamı 180 akçe.

Bezzazcılar (kumaşçı) çarşısında senelik kirası 180 akçe olan bir dükkan.

Kuyumcular çarşısında üç dükkan. Senelik kira bedeli 360 akçedir.

Mescid yakınlarında “Pınarhane” denilen iki zemin. Senelik gelirleri 110 akçe.

Yukarıda yazılı olan dükkan ve zeminlerin geliri berat-ı hümayun ile imamet görevini yerine getiren Mevlana Ebubekir’e ayrılmıştır.

Alaca Mescid civarında senelik geliri 36 akçe olan üç dükkan ve 48 akçe olan dört hane ile lakkak-zade Ali Çelebi tarafından vakfedilen nakit 2000 akçenin murabahası mescidin müezzini Mevlana Hasan’a verilmiştir.

Ahi Muhyeddin Mescidi:

Mahmutpaşa mahallesi Soğuk pınar yolu üzerinde bulunan bina mescid, zaviye (tekke) ve türbeden meydana gelen bir külliye teşkil etmektedir. Kitabesinden anlaşıldığına göre İlhani hükümdarlarından Ebu Said Bahadır Han (716-736) zamanında Abdullah b. El-Muhyi tarafından 717/1317-18 yılında yaptırılmıştır.⁹²

Mescidin ismi evkaf defterinde Yar Ali Çelebi zaviyesi şekli ile geçmektedir.⁹³ Vakıfları bölümünde ise Ahi Muhyeddin’in Yar Ali’nin oğlu olduğu belirtilmektedir.⁹⁴ Nitekim aynı durumu tahrir defterlerinden daha açık olarak takip etmek mümkündür. Tokat’a ait ilk tahrir defterinde mescide ait vakıf köylerin, *Yar Ali evladına vakıftır* şeklinde kaydedilmesi dikkat çekmektedir.⁹⁵ Ancak aynı köyler daha sonraki tahrirlerde, *Mescid-i Ahi Muhyeddin vakfi* olarak yazılmıştır.⁹⁶ Ahi Muhyeddin’in Yar Ali’nin oğlu olduğu evkaf defterinde kaydedilmektedir. Bu durumda Yar Ali ve evlatlarının adı geçen külliye ilavelerde buldukları, tamir ettirdikleri, vakıflar yaptıkları

⁸⁹ Evileya Çelebi 1314, V, 58-59.

⁹⁰ Edhem 1331, 645-646; Uzunçarşılı 1927, I, 8-9.

⁹¹ *Evkaf Defteri* 583, 23a.

⁹² Uzunçarşılı 1927, I, 17-18; Edhem 1331, 729-732.

⁹³ *Evkaf Defteri* 583, 31.

⁹⁴ *Aynı Defter*, 31a.

⁹⁵ BOA, TD 2, 154.

⁹⁶ BOA, TD 19, 37; TD 79, 37; TD 287, 102.

anlaşılmaktadır.⁹⁷ Bu itibarla mescid, zaviye ve türbe “Ahi Muhyeddin” adını almış olmalıdır.

Moloz ve kesme taşlardan yapılmış olan mabedin üstü açıktır. İç duvarlardan birinde oldukça güzel çinilerden müteşekkil bir müzeyyenat levhası vardır. Mescidin bir de şadırvanlı avlusu bulunmaktadır.⁹⁸

Külliyenin vakıfları ve görevlileri ile ilgili bilgiyi evkaf defterinden alıyoruz.⁹⁹

Vakıfları:

Kazabad’a bağlı Biskincik köyü¹⁰⁰ malikane hissesi. Senelik geliri 5210 akçedir.

Komanat’a bağlı Sideni köyü¹⁰¹ malikane hissesi. Geliri 2700 akçe.

Komanat’a bağlı Çanakçı¹⁰² ve Sutaş mezraaları malikane hisseleri. Geliri 615 akçe.

Artukabad’a bağlı Kayacık-ı Salur köyü malikane hissesi. Geliri 1100 akçe.

Zaviye yakınında bulunan bir bahçe. Senelik geliri 1323 akçe.

Görevlileri:

Mescidin imamet görevi Seyyid Halil üzerinde olup beratında ücreti belirlenmemiştir. Ancak senede bir kile darı ve 4 müd hububata mutasarrıftır.

Türbedarlık görevinde bulunan Seyyid Taci’ye senede iki kile darı ve iki müd hububat ayrılmıştır.

Ferraş hizmeti İbrahim üzerinde olup, bu da senede bir kile darı ile dört müd buğdaya mutasarrıftır.

Tevliyet hissesi ve yukarıda belirtilen ücretler verildikten sonra kalan mahsul zaviyeye gelip gidenin sabah ve akşam yemeklerine ve mübarek gecelerde helva yapımına harcanacaktır.

Şehirdeki diğer mescidler, gelir kaynakları ve görevlileri ise şu şekildedir.¹⁰³

Mescid Adı	Gelir Nevi	Senelik Hasılı	Görevlileri
Hoca Ahmed	7 hane kirası	160	İmam (Mevlana Ahmed)
	Nakid 18.060	1806	
Etmekçioğlu (su içmez)	6 dükkan kirası	199	İmam (Mevlana Mustihiddin)
	Nakid 3600	360	
Kabe	7 dükkan kirası	1560	İmam (Mevlana Abdürrahim)

⁹⁷ Evkaf Defteri 583, 31a.

⁹⁸ Yavi 1986, 57; Edhem 1331, 729.

⁹⁹ Evkaf Defteri 583, 31a.

¹⁰⁰ BOA, TD 2, 154; TD 19, 38; TD 79, 38; TD 287, 106; TK.KKA, TD 14, 177a.

¹⁰¹ BOA, TD 19, 31; TD 79, 32; TD 287, 89; TK.KKK, TD 14, 166 b.

¹⁰² TK.KKA, TD 14, 175a.

¹⁰³ Evkaf Defteri 583, 21-28b.

XIV – XVI. Yüzyıllarda Tokat Cami Ve Mescidleri

	Nakid 11.800	1180	Eczahan (İki nefer)
Sofular	2 hane 1 zemin icaresi	84	İmam (Mevlana Veli b. Yusuf)
	Nakid 12.200	1220	Müezzin, Çahken
Has Ömer (Muslihiddin)	1 bahçe 1 zemin icaresi	112	İmam (Hayreddin)
	Nakid 1800	180	Türbehan
Ankaralu	Nakid 3300	330	İmam (Mavlana Bünyad)
Saru Gümlük	6 hane 1 dükkan icaresi	130	İmam (Hacı Seydi Ahmed)
	Nakid 4320	432	Müezzin
Eski Debbaghane	7 hane, 3 dükkan kirası	225	İmam (Hüseysin)
	Nakid 2400	240	
Mehmed Paşa	Nakid 6600	660	İmam
			Müezzin
Yaş Meydan	5 hane ve 2 bahçe kirası	633	İmam (Mevlana Muslihiddin)
İsa Fakih	2 dükkan, 8 hane		İmam (Mevlana Muslihiddin)
	1 zemin kirası	329	Müezzin
Siyahpuşan	1 dükkan kirası	324	İmam (Mevlana Hayreddin)
	Nakid 2400	240	
Zaim	4 dükkan, 2 bahçe kirası	1625	İmam (Mevlana İbrahim)
	Nakid 500	50	
Veled Gaybi	5 hane ve 1 dükkan kirası	3216	İmam (Mevlana Mehmed)
	Nakid 2600	260	
Seyyid Necmeddin	Nakid 600	600	İmam (Abdullah)
Çaşnigir	1 hane, 3 bahçe icaresi	270	İmam (Mevlana Karaca)
	Nakid 900	90	
Taşcı Mahmud	1 dükkan, 1 hane icaresi	1164	İmam (Mevlana Muhyeddin)
	Nakid 400	400	
Acebsir	1 köy, 4 mezraa malikane hisseleri yarısı.		İmam (Mevlana Abdi)
Hacı İbrahim	4 hane kirası	30	İmam (?)
	Nakid 6200	620	
Semerkandi	1 köy malikane hissesi 1/4'ü	44	İmam (Mevlana Mustafa)
	Nakid 2700	270	b. Seydi Ahmed
Halid	5 dükkan, 1 hane icaresi	540	İmam (Mevlana Hamid)
	Nakid 7300	730	

Ahmet Şimşirgil

Menice	4 hane geliri	329	İmam (Mevlana Veli)
	Nakid 3500	350	
Sabunhane	3 dükkan, 1 hane icaresi	140	İmam (Mevlana Mehmed)
	Nakid 9000	900	
Hoca İbrahim	8 dükkan, 1 hane icaresi	318	İmam (Mevlana Kemal)
Cilfek	4 dükkan, 1 bahçe icaresi	683	İmam (Mevlana İbrahim)
			Türbehan (Mevlana Ali)
Güzel Aşçı	1 köy malı hissesi, 2 bahçe, 1 dükkan icaresi	120	İmam (Mevlana Mahmud)
	Nakid 7700	770	
Çilehane	3 hane icaresi	55	İmam (Mevlana Mahmud)
	Nakid 9840	984	
Hıdırlık	2 bahçe 1 zemin geliri	35	İmam (Mevlana Mustafa)
	Nakid 4800	480	
Cedid	Nakid 4500	450	İmam (Hacı Hamdullah)
Seyfeddin	2 dükkan, 2 hane, 2 bahçe ve 1 zemin icaresi	184	İmam (Hüseyin)
	Nakid 1800	180	
Bazarlubeğ	4 dükkan icaresi	576	İmam (Mümin)
Tatar Hacı	2 hane ve 2 zemin icaresi	12	İmam (Mevlana Muhammed)
	Nakid 3600	360	
Hacı İvas Danışmend	6 bahçe icaresi	360	İmam (Mevlana İbrahim)
Gaybi	7 hane icaresi	32	İmam (Mevlana Halil)
	Nakid 12.300	1230	Müezzin, Çahken
Dıraz	1 köy malikane 8/1'i, 3 dükkan ve 4 hane icaresi	394	İmam (Mevlana Seydi Ahmed)
	Nakid 5320	523	Türbehan
Hoca Cüneyd	14 dükkan, 6 hane, 5 bahçe ve 1 zemin icaresi	2234	İmam (Mevlana Taceddin)
	Nakid 3000	300	
Mevlana Bektaş	1 dükkan, 6 hane icaresi	404	İmam (Mevlana Muhyeddin)
	Nakid 5040	504	
Yazıcık	2 hane, 1 bahçe icaresi	714	İmam (Mevlana Şirmerdzade)
Mihmad Hacib	1 bahçe, 1 zemin icaresi	100	İmam (Mevlana Hızır)

XIV – XVI. Yüzyıllarda Tokat Cami Ve Mescidleri

	Sikke-i hasene 168	16,5	Ferraş (Fazlullah)
	Nakid 25.620	2652	
İplik Pazarı	10 dükkan, 1 hane ve 2 zemin icaresi	559	İmam (Mevlana Mehmed)
	Nakid 900	90	
Keçeciler	1 dükkan 3 hane ve 1 zemin icaresi	512	İmam (Mevlana Şaban)
	Nakid 5400	540	
Şehreküsdü	3 hane icaresi	240	İmam (Mevlana Ali)
Cemaleddin	9 dükkan 8 hane icaresi	895	İmam (Mevlana İbrahim)
	Nakid 13.380	1338	
Üskürelü	2 dükkan 3 hane icaresi	262	İmam (Mevlana Bedreddin)
Kal'a-i Tokat	3 dükkan, 3 bahçe ve 1 zemin geliri	1240	İmam
	Nakid 2080	208	Müezzin
Merhum Hoca İlyas	5 dükkan icaresi	360	İmam (Emir Ali)
Mevlanazade (Songüt)	1 köy malikane geliri		İmam (Mevlana Abdullah)

BİBLİYOGRAFYA

1.Arşiv Belgeleri

Tapu-Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (=TK.KKA):

Evkaf Defteri, nr. 583, TK.KKA, TD 142

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Tahrir Defteri (=TD) :

BOA, TD 2, TD 19, TD 79, TD. 287 , TD 387

BOA, *Mühimme V* ,*Mühimme VI* , Kamil Kepeci (=KK), *Rüûs 74* , Kamil Kepeci (=KK), *Rüûs 74 Mühimme XIX* , *Mühimme XXI* , *Mühimme XXII* , *Mühimme XXV*

Topkapı Sarayı Arşivi:

TSA, D. 1789.

2. Eserler

Acunsa, F. 1947, *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, İstanbul

Açıknel, A. 2001, "XIV-XVI, Yüzyıllarda Tokat Zaviyeleri", *Pax Ottomana, Studies in Memoriam, Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s. 229-263

Arseven, C.E. 1966, "Mescid", *Sanat Ansiklopedisi*, III/15, İstanbul, 1308

- Atai, 1268, *Hadikatü'l-Hadayık fi tekmileti's-Şakayık*, İstanbul
- Aydın, D. 1998 *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara
- Baltacı, C. 1976, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul
- Baykara, T. 1987, "Tokat Ulu Camii üzerine bazı düşünceler" *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986* (Ankara), 291-294
- Cantay, T. 1977, "Bir kuzey- batı Anadolu gezisinden notlar", *Sanat Tarihi Yıllığı VII*, 26vd.
- A. Cemal, 1932, *Tokat*, İstanbul
- Cinlioğlu, H.T. 1941, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, I, Tokat
- Evlıya Çelebi, 1314, *Seyahatnâme*, V, İstanbul
- Demiriz, Y. 1979, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme, I, Erken Devir. (1330-1453)*, İstanbul
- Diez, E.- O. Aslanapa, 1955, *Türk Sanatı*, İstanbul
- H. Edhem, 1331, "Anadolu'da İslami Kitabeler", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, VI/32, 753vd.
- Erdemir, Y. 1987, "Tokat yöresindeki ahşap camilerin kültürümüzdeki yeri" *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Ankara, 298-300;
- Eyice, S. "Mescid", *İslam Ansiklopedisi*, VIII, 101 vd.
- Genç, M. 1998, "17.-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3-36;
- Gökbilgin, T., "Tokat", 410.
- Kucur, S.S. 1993 *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları (Vakfiyelere Göre)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Türkiyat Enstitüsü, İstanbul
- M. Süreyya, 1311, *Sicilli Osmani*, III, İstanbul
- Şahin, İ.- Feridun M. Emecen, 1988, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", *Osmanlı Araştırmaları VII-VII*, 287-308;
- Şimşirgil, A. 1990, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul
- Şimşirgil, A. 1991, "Tokat Ulu Camii Bir Osmanlı Eseridir", *Tokat Kültür Araştırma Dergisi* 3, Eylül 1991, 16-18.
- Şimşirgil, A. 1992, "XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri", *Ege Üniv., Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi VII*, 227-242
- Şimşirgil, A. 1995 "XV-XVI Asırlarda Tokat Şehrinde İktisadi Hayat", *Tarih İncelemeleri Dergisi X*, 187-210.
- Uysal, A.O. 1987, "Tokat'taki Osmanlı Camileri" " *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Ankara, 356-360.
- Uzunçarşılı, İ.H. 1927, *Kitabeler*, II, İstanbul
- Yavi, E. 1986, *Tokat*, İstanbul